

TRANSCRIPCIÓ I TRANSLITERACIÓ DELS NOMS DELS PRINCIPALS VASOS GRECS

Joan Alberich i Montserrat Ros

ABSTRACT

The aim of this paper is to give some rules to specialists in order to distinguish between the transliteration of ancient Greek words in the Latin alphabet and their transcription in Catalan. The authors present an alphabetical list of the names of various Greek vases in their original language, in their transliterated graphy, in their Latin form and in their Catalan transcription.

Molt sovint trobem en textos de tota mena mots provinents del grec clàssic grafiats de tal manera que criden l'atenció del lector per la seva forma exòtica i estranya i que, altrament, no reflecteixen amb prou nitidesa la grafia original grega. Generalment, són formes híbrides que responen a una confusió entre el que seria la transliteració i la transcripció d'aquests mots; però de vegades presenten alteracions més greus per haver seguit mimèticament i acrítica la grafia corresponent en una llengua forastera sense tenir prou en compte ni la llengua de partida, el grec, ni la personalitat llatina de la llengua d'arribada, el català. Per a evitar tals barreges, cal que tinguem una idea ben clara dels criteris diferents que regeixen la transliteració i la transcripció dels mots.

Quan no podem reproduir els mots grecs amb els caràcters originals, o bé no és el nostre interès de fer-ho, i no volem recórrer a la traducció, la transliteració pot ésser un camí a seguir. L'avantatge principal de la transliteració és la reducció de les despeses que suposen els canvis tipogràfics en un mateix text.

Transliteració significa simplement canvi de lletra, canvi de caràcters grecs pels caràcters llatins. Per tant, un mot transliterat ha de reproduir de la manera més fidel possible la grafia originària grega.

Heus ací les equivalències de les lletres de l'alfabet grec al costat dels caràcters grecs:

α	a	ι	i	ρ	r / rh ³
β	b	κ	k / c ²	σ, ς	s
γ	g, n ¹	λ	l	τ	t,
δ	d	μ	m	υ	y, u
ε	e	ν	n	φ	ph
ζ	z	ξ	x	χ	kh / ch ²
η	ē	ο	o	ψ	ps
θ	th	π	p	ω	ō

A l'hora de transliterar les vocals η i ω, cal posar el signe de vocal llarga (ˉ) damunt la vocal en qüestió, llevat dels casos que porten accent circumflex. L'esperit aspre és reproduït per la lletra llatina *h*. Els accents i la dièresi han d'ésser col·locats sobre la mateixa síl·laba en què figuren en grec. Com que, de vegades, per raons tipogràfiques resulta difícil de representar una vocal majúscula amb el signe de vocal llarga o amb un accent, o bé una vocal minúscula amb el signe de vocal llarga i accent alhora, o amb dièresi i accent, podem reservar un espai en blanc darrere d'aquesta vocal per grafiar els accents. La iota subscripta serà transliterada adscrivint-la a continuació de la vocal, que portarà el signe propi de vocal llarga.

Pel que fa a la morfologia d'una paraula transliterada, cal respectar els morfemes propis del grec i no recórrer a morfemes pseudo-catalanitzants.

ὕδρῳα / pl. ὑδρῳαῖ *hydría* / pl. *hydríai* (no *hydríes*)

Els mots transliterats, com que reflecteixen clarament els trets característics d'una llengua diferent de la nostra, els escriurem en cursiva o bé subratllats.

La transcripció es distingeix de la transliteració pel fet d'oferir grafies que no són gens estranyes a la nostra llengua. La transcripció, per tant, permet d'introduir mots nous al nostre patrimoni lèxic. Qui primer té la necessitat d'incorporar neologismes o tecnicismes és l'especialista en un camp concret, el qual, en la seva parcel·la de llenguatge, necessita incorporar mots nous que en un moment o un altre, segons la difusió, seran coneguts per sectors més amplis i, així mateix, seran incorporats en els principals diccionaris a l'abast dels usuaris. En aquest cas, un arqueòleg o un filòleg pot enriquir el lèxic català introduint-hi els noms dels vasos

¹ La *n* equival a la *γ* només davant d'una consonant gutural.

² La *κ* i la *χ* poden ésser transliterades respectivament per *k* i *c* i per *kh* i *ch*. Per motius de coherència, cal que emprem sempre la mateixa solució dins un mateix text.

³ La *rh* equival a la *ρ* en posició inicial i darrere una altra *p* en posició interior de paraula.

grecs per tal d'evitar llargues i enutjoses explicacions descriptives. En català ja hi ha hagut alguns intents de sistematitzar els principals noms dels recipients grecs. Vegeu, per exemple, de R. Marcet i M. Llongueras, *Assaig d'una terminologia de la ceràmica antiga en català*⁴; però pel que fa a les grafies dels noms dels pocs vasos grecs que figuren en aquesta obra, cal dir que vacil·len entre la transliteració, la transcripció i el reflex d'una possible pronunciació en grec clàssic. En castellà trobem un extens repertori de noms de vasos grecs en el *Diccionario de términos de arte*, elaborat per G. Fatás i G.M. Borràs⁵; i en la seva grafia és constant la fluctuació entre transliteració i transcripció.

Tot seguit farem referència als principals criteris que cal tenir en compte a l'hora de transcriure un nom:

1. La transcripció suposa una neutralització de les diferències fonètiques i morfològiques entre el grec antic i el català. Totes les modificacions han de derivar del pas ineludible del mot grec per la prosòdia i la morfologia llatines i no per les de cap altra llengua. Precisament molts dels errors que observem en la transcripció de mots grecs estan en el fet que han estat introduïts en el nostre cabal lèxic a partir de les grafies a les quals han arribat la llengua francesa, la castellana més rarament, l'alemanya. Els mots grecs transcrits al català han de rebre el mateix tractament que els mots manllevats o cultismes llatins, sempre que la parla no hagi trobat una via popular per l'ús constant a través de la història de la llengua catalana. En aquest darrer cas, el tractament serà el d'un mot patrimonial o hereditari.

2. En línies generals⁶, els caràcters grecs són transcrits de la manera següent:

α	a	θ	t	ξ	x
β	b	ι	i	ο	o
γ	g, n ⁷	κ	c	π	p
δ	d	λ	l	ρ	r
ε	e	μ	m	σ, ζ	s
ζ	z	ν	n	τ	t, c ⁸
η	e				

⁴ R. MARCET i M. LLONGUERAS, *Assaig d'una terminologia de la ceràmica antiga en català*, Barcelona, Institut de Prehistòria i Arqueologia de la Diputació de Barcelona, Departament de Prehistòria i Arqueologia de la Universitat Autònoma de Barcelona, 1982.

⁵ Guillermo FATÁS i Gonzalo M. BORRÀS, *Diccionario de términos de arte y elementos de arqueología y numismática*, Saragossa, Anatole, 1973.

⁶ Per a més detalls, J. ALBERICH, Montserrat ROS i Joan MORERA, *La transcripció dels noms propis grecs i llatins*, Barcelona, Fundació Enciclopèdia Catalana, 1993.

⁷ La n equival a la γ només davant d'una gutural.

⁸ La c equival a la τ només quan forma part dels grups -τιο-, -τια-, -τιω-.

υ i⁹, u¹⁰, v¹¹
φ f

χ qu¹², c¹³
ψ ps

ω o

3. Pel que fa a l'accentuació dels noms transcrits al català, cal dir que s'ha d'ajustar a les normes de la prosòdia llatina i no a les de la prosòdia grega. Aquestes normes figuren en les primeres lliçons de qualsevol manual per a iniciar-se en el coneixement del llatí. L'accentuació, doncs, és un dels principals trets que diferencien la transcripció de la transliteració. Cal tenir molt present aquesta norma tan senzilla, ja que moltes anomalies obeeixen a la falta de distinció entre l'accent grec i el llatí. Encara és més greu fer pseudo-transcripcions de mots grecs al català sense tenir en compte ni la prosòdia grega ni la llatina, sinó una d'inventada per qui vol usar el nou terme.

4. Com que la transcripció suposa que introduïm de ple el mot nou en el nostre lèxic, cal preveure que el nom pugui tenir una forma en plural. Perquè això sigui possible, hem de regularitzar morfològicament el mot grec al català. La via més lògica per a fer-ho és partir de l'acusatiu singular llatí. La desinència -m llatina es perd, i la lletra que precedeix la desinència pot desaparèixer i, de vegades, fins i tot pot desaparèixer la síl·laba precedent a la desinència si la vocal de la síl·laba anterior és llarga. En canvi, els noms que no s'usen mai en plural poden ésser transcrits a partir del nominatiu singular, així com aquells noms que tenen menys de tres síl·labes per tal d'evitar mots catalans monosil·làbics.

Vegeu, a continuació, una àmplia llista de noms dels principals vasos grecs en llengua grega, en la forma transliterada, en llatí (si hi ha equivalència) i en la grafia catalana que resulta de la transcripció. Quan serà oportú, farem un breu comentari per comparar altres solucions que hem trobat en els diccionaris més usuals.

⁹ La υ es transcriu per i quan fa la funció d'una vocal.

¹⁰ La υ es transcriu per u quan és el segon element d'un diftong.

¹¹ La υ es transcriu per v quan és el segon element d'un diftong que va seguit d'una vocal.

¹² La χ es transcriu per qu quan es troba davant e i i.

¹³ La χ es transcriu per c quan es troba davant a, o i u.

Grafia grega	Forma transliterada	Grafia llatina	Transcripció
ἀκάτιον, ου τὸ	<i>akátion</i>	—	acàcion m.
ἄκατος, ου ἡ	<i>ákatos</i>	acátus	àcat f.
ἀκρατοφόρος, ος, ον	<i>akratophóros</i>	acratophōros	acratòfor m. ¹⁴
ἄμ(φι)φορεὺς, ἕως, ὄ	<i>am(phi)phoréus</i>	amphōra	àmfora f. ¹⁵
ἀλάβαστρον, ου τὸ	<i>alábastron</i>	alabaster	alabàstron m.
ἀλάβαστρος, ου ὄ	<i>alábastros</i>	—	(no alabastro) ¹⁶
ἀρδάνιον/ἀρδάλιον, ου τὸ	<i>ardánion/ardàlion</i>	—	ardànion/ardàlion m.
ἀρύβαλ(λ)ος, ου ὄ	<i>arýbal(l)os</i>	—	aribal m.
ἀρυστήρ, ἥρος ὄ	<i>arystēr</i>	—	arister m.
ἀρυστικός, ου ὄ	<i>arýstichos</i>	—	aristic m.
ἄσκος, οὐ ὄ	<i>askós</i>	—	ascos m.
βῆσσα, ης ἡ	<i>béssa</i>	—	bessa f.
βικος, ου ὄ	<i>bikos</i>	—	bicos m.
βομβυλιός, ου ὄ	<i>bombyliós</i>	—	bombili m.
βρομιάς, ἀδος ἡ	<i>bromiás</i>	—	bromiada f.
δακτυλωτόν, ου τὸ	<i>dactylōtón</i>	—	dactilòton m.
δεῖνος, ου ὄ	<i>deínos</i>	—	dinos m.
δέπας, τὸ	<i>dépas</i>	—	depas m.
ἐπίχυσις, εως ἡ	<i>epíchysis</i>	—	epíquisi f.
κάκκαβος, ου ὄ	<i>kákkabos</i>	caccābus	càcab m.
κάδος, ου ὄ	<i>kádos</i>	cadus	cade m.
κάλπις, ιδος ἡ	<i>kálpis</i>	—	càlpida f.
κάνθαρος, ου ὄ	<i>kántharos</i>	canthārus	càntar m.
καρχήσιον, ου ὄ	<i>karchésion</i>	carchesium	carquèsion m.
κελέβη, ης ἡ	<i>kelébē</i>	—	cèlebe f.
κέρνος, ους τὸ	<i>kérnos</i>	—	cernos m.
κοτταβίς, ιδος ἡ	<i>kottabís</i>	—	cotàbida f.
κοτύλη, ης ἡ	<i>kotylē</i>	cotyła (-c)	còtila (-e) f.
κρατήρ, ἥρος ὄ	<i>kratēr</i>	crater, -eros	crater m.
		cratēra, -ae	cratera f. ¹⁷
κύαθος, ου ὄ	<i>cyathos</i>	cyāthus	cíat m.
κύμβη, ης ἡ	<i>kymbē</i>	cymba	cimba f.
κυμβίον, ου τὸ	<i>cymbíon</i>	cymbium	címbion m.
			címbium m.
κύλιξ, ικος ἡ	<i>cýlix</i>	calix	cílix f. / calze m.

¹⁴ En català el considerarem masculí perquè, essent en grec un adjectiu, podem sobreentendre els substantius masculins *vas* o *recipient*.

¹⁵ En aquest cas és millor de fer la transcripció a partir de l'adaptació llatina. Tanmateix, si hom la vol fer a partir de la grafia grega, la forma resultant és *am(fi)foreu*.

¹⁶ És preferible de fer la transcripció a partir del grec per a evitar la grafia *alabastre*, que és el nom d'un mineral.

¹⁷ La grafia *crater*, que figura als diccionaris més usats, deriva de l'acusatiu llatí *cratēr* (*em*). Això no obstant, com que en llatí també hi ha l'acusatiu hel-lenitzat *cratēra*, i també un nominatiu *cratera*, *-ae* (f.), en català és igualment lícita la forma *cratera*, així com del grec πανθήρ, -ήρος fem *pantera*, a través de la forma llatina *panthēra*, *-ae* (f.).

Grafia grega	Forma transliterada	Grafia llatina	Transcripció
κώθων, ωνος ό	<i>cōthōn</i>	—	cotó m.
λάγνος, ου ό	<i>lágynos</i>	lagoena lagona	laginos m. / lagena f. lagona f.
λάκαινα, ας ή	<i>lákaina</i>	lacaena	iaccena f.
λέβης, ητος ό	<i>lébēs</i>	lcbes	lebet m.
λεκάνη, ης ή	<i>lekánē</i>	—	lēcane f.
λεπαστή, ης ή	<i>lepasiē</i>	—	lepaste f.
λήκυθος, ου ή	<i>lēkythos</i>	lecythus f.	lēcit (os) f.
λοπάδιον, ου τό	<i>lopádion</i>	—	lopádion m.
λοπάς, άδος ή	<i>lopás</i>	lopada	lopada f.
λουτροφόρος, ας, ον	<i>lutrophóros</i>	—	lutrōfor m. ¹⁴
μαστός, ου ό	<i>mastós</i>	—	mastos m.
οινήρσις, ειως ή	<i>oenērysis</i>	—	enērisi f.
οίνιστηρία ας ή	<i>oenistiēria</i>	—	enistēria f.
οίνοχόη, ης ή	<i>oinochōē</i>	—	enōcoe f.
όλπη, ης ή	<i>ólpe</i>	—	olpe f.
όλπις, ιδος ή	<i>ólpis</i>	—	ólpidia f.
όξις, ιδος ή	<i>oxís</i>	—	òxida f.
όξύβαφον, ου τό	<i>oxýbaphon</i>	oxybaphus (-on)	oxíbafo m. / oxíbafo m.
πελίκη, ης ή	<i>pélīkē</i>	—	pēlice
πέταχνον, ου τό	<i>pétachnon</i>	—	petácnon m.
πίθος, ου ό	<i>pithos</i>	dolium	pitos m. / doli m. / doli m.
πλημοχόη, ης ή	<i>plēmochōē</i>	—	plemōcoe f.
πρόχους, ου ή	<i>próchous</i>	—	procus f.
πυξίς, ιδος ή	<i>pyxís</i>	pyxis	píxide (-a) f.
ρόδιάς, άδος ή	<i>rhodiás</i>	—	rodíada f.
ρίτον, ου τό	<i>rhytón</i>	—	rítion m. (no ritó)
σάλλιον, ου τό	<i>skállion</i>	—	escàl-lion m.
σκάφιον, ου τό	<i>skáphion</i>	scaphium	escàfion m.
σκύφος, ου ό	<i>skýphos</i>	scyphus	escif(os) m.
στάμνος, ου ό	<i>stamnós</i>	—	estamne m.
ύδρια ας ή	<i>hydria</i>	hydria	hídria f.
ύρχη, ης ή	<i>hýrchē</i>	—	hirque f.
ψυκτήρ, ήρος ό	<i>psyktiēr</i>	—	psicter m.
φιάλη, ης ή	<i>phiálē</i>	phiála	fíala (-e) f.
χειρόνιπτρον, ου τό	<i>cheironiptron</i>	—	quironíptron m.
χέρνιβον, ου τό	<i>chérnibon</i>	—	quernibon m.
χόννος, ου ό	<i>cónnos</i>	—	connos m.
χοῦς/χόος/χοεύς ό/ή	<i>chús/chóos/choeus</i>	—	cus / coos / coeu m./f.
χύτρα, ας ή	<i>chýtra</i>	—	citra f.
ώοσκύφιον, ου τό	<i>ōioskýphion</i>	—	ooscífion m.